

Mateusz M. Kłagisz

*Ze studiów
nad średnioperskim utworem
Mādīgān-ī Jōszt-ī Fr(i)jān*

*Historia o młodzieńcu
z rodu Fr(i)jānów*

Ze studiów nad średnioperskim utworem

Mādīgān-ī Jōszt-ī Fr(i)jān

Historia o młodzieńcu z rodu Fr(i)jānów

MATEUSZ M. KŁAGISZ

Ze studiów nad średnioperskim utworem

Mādīgān-ī Jōoszt-ī Fr(i)jān

Historia o młodzieńcu z rodu Fr(i)jānów

KRAKÓW

© Copyright by Mateusz M. Kłagisz, 2019

RECENZJA

dr hab. Kinga Paraskiewicz, prof. UJ

dr hab. Tomasz Sikora, prof. UJ

REDAKCJA

Klaudia Kleczka

PROJEKT OKŁADKI

Marta Jaszcuk

Publikacja dofinansowana ze środków Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego

ISBN 978-83-8138-092-8 (druk)

ISBN 978-83-8138-196-3 (on-line, pdf)

<https://doi.org/10.12797/9788381380928>

KSIĘGARNIA AKADEMICKA

ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków

tel./faks: 12 431-27-43, 12 421-13-87

e-mail: akademicka@akademicka.pl

Księgarnia internetowa: <https://akademicka.pl>

Rodzicom i Rodzeństwu

Se non è vero, è molto ben trovato.

Jeśli to nie jest prawdziwe, to bardzo dobrze wymyślone.

(Giordano Bruno)

SPIS TREŚCI

11	•	o. [Wstęp]
16	•	1. [MJF]
25	•	2. [Ustność]
29	•	3. [Zapis]
33	•	4. [<i>Wisdom-literature</i>]
37	•	5. [Źródła]
50	•	6. [Bohaterowie]
52	•	JF. [Jōsht-ī Fr(i)jān]
60	•	A. [Acht]
73	•	H. [Hufrih]
78	•	BA. [Brat Achta]
79	•	M. [Māraspand]
80	•	N. [Nērjōsang]
80	•	Ar. [Aryman]
82	•	7. [<i>Szahr-ī frasznwizārān</i>]
85	•	8. [Zagadka]
99	•	I. [Zagadka 1.]
106	•	II.–IV. [Zagadki 2.–4.]
115	•	V. [Zagadka 5.]
119	•	VI. [Zagadka 6.]
126	•	VII. [Zagadka 7.]
131	•	VIII. [Zagadka 8.]
138	•	IX. [Zagadka 9.]
141	•	X. [Zagadka 10.]
145	•	XI. [Zagadka 11.]
155	•	XII. [Zagadka 12.]
159	•	XIII.–XXII. [Zagadki 13.–22.]
184	•	XXIII.–XXIV. [Zagadki 23.–24.]

189	• XXV. [Zagadka 25.]
191	• XXVI. [Zagadka 26.]
195	• XXVII. [Zagadka 27.]
198	• XXVIII. [Zagadka 28.]
199	• XXIX. [Zagadka 29.]
208	• XXX. [Zagadka 30.]
209	• XXXI. [Zagadka 31.]
210	• XXXII. [Zagadka 32.]
212	• XXXIII. [Zagadka 33.]
213	• XXXIV.–XXXVI. [1.–3. zagadka Jōsht-ī Fr(i)yāna]
222	• Przekład polski MJF
232	• Transkrypcja MJF
241	• Słowniczek średniopersko-polski
260	• Bibliografia
291	• Summary: A Study of the Middle Persian Text <i>Mādigān-i Yōšt-i Fr(i)yān: A Story of a Youth from the Family of Fr(i)yān</i>
293	• Indeks autorów oraz postaci mitologicznych, biblijnych, koranicznych i literackich
314	• Indeks tytułów
317	• Indeks terminów zaratusztriańskich

o. Krótki, bo kilkustronicowy tekst *Mādīgān-ī Jōszt-ī Fr(i)jān* (MJF) należy do ciekawszych zabytków literatury zaratusztriańskiej komponowanej/spisywanej między III a XI/XII w. w języku średnioperskim¹. Jest to dość szczegółowa relacja z potyczki między pobożnym młodzieńcem imieniem Jōszt-ī Fr(i)jān a bezbożnym czarnoksiężnikiem imieniem Acht, do której dochodzi w *Szahr-ī frasnwizārān*, tj. Krainie (ewentualnie: Mieście) Rozwiązujących Zagadki. W przeciwieństwie do potyczek innych mitycznych irańskich (anty)herosów opisanych w *Aweście* czy w *Szāh-nāme*, w tej jedynej bronią obu rywali pozostają zagadki. Historia przedstawiona w MJF ma dwa literackie pierwowzory: 1° mit o walce między Jōishti Frjāną a Achtją przytoczony w bardzo szczątkowej formie w awestyjskim hymnie *Jaszt 5*; oraz 2° mit o pojedynku proroka Zaratusztry z demonem Akōmanem i Arymanem wspomniany w awestyjskim zbiorze *Widēwdād*, poruszającym różnorodne zagadnienia religijne – od dogmatycznych po rytualne².

o.1. Tytuł MJF można przełożyć na język polski na kilka sposobów: 1° *Księga Jōszt-ī Fr(i)jāna*; 2° *Opowieść Jōszt-ī Fr(i)jāna*; lub 3° *Opowieść o Jōszt-ī Fr(i)jānie*, gdyż śrp. *mādīgān* (*mātagdān*, *mādajān*) to ‘dokument, książka, tekst kanoniczny, tekst (s)pisany’³. Ponieważ *mādīgān* oznacza także ‘commemorabilia,

1 Sformułowanie ‘komponowanej/spisywanej’ uzasadnia charakter ówczesnej literatury zaratusztriańskiej, która w okresie przed- i wczesnomuzułmańskim przechodziła od twórczości ustnej do pisemnej. Zob. rozdział № 3. Na temat literatury średnioperskiej zob. Boyce [1968a]; Cereti [2001]; de Menasce [1983]; Pagliaro [1968]; Rypka [1970: 15–51]; Tafazzoli [1376]; Tavadia [1956].

2 *Jt 5:81–3. Wd 19:1–4.*

3 Wszystkie definicje słownikowe przygotowałem wg następującego klucza: aw. = Bartholomae [1904]; skr. = Apte [1957–9]; nwp. = Anwari [1382] / Steingass [1892]; stp. = Kent [1953]; śrp. = MacKenzie [1971a] / Nyberg [1974]. W przypadku innych języków każdorazowo przytoczono źródło.

memoriae’, tytuł ten można tłumaczyć jako: 4° *Wspomnienie o Jōszt-ī Fr(i)jānie*; 5° *Wspomnienie po Jōszt-ī Fr(i)jānie*; lub 6° *Pamięć o Jōszt-ī Fr(i)jānie*. Co prawda w języku średnioperskim występuje rzeczownik *ajādgār* ‘wspomnienie, wspomnienia’, wydaje się jednak, że jego użycie ograniczało się raczej do tekstów krążących w przekazie ustnym, podczas gdy leksemu *mādigān*, będącego synonimem śrp. *nibēg* ‘książka, pismo’, używano wtedy, gdy była mowa o tekście w postaci (s)pisanej. Tytuł *MJF* pozostaje najpewniej wtórny względem treści i być może został nadany dopiero po spisaniu tekstu.

0.2. Tekst *MJF* doczekał się szeregu opracowań i przekładów na języki europejskie, nowoperski oraz gudżarati.

0.2.1. W 1872 opublikowano przekład na język angielski przygotowany przez Hauga i Westa we współpracy z parsyjskim duchownym Dżamaspdzi-Asą z Bombaju.

0.2.2. W 1885 opublikowano przekład na język gudżarati przygotowany przez Karaniego.

0.2.3. W 1888 opublikowano w № 21 czasopisma *Revue de linguistique et de philologie comparée* przekład na język francuski przygotowany przez Barthélemy’ego. Rok później, w 1889 Barthélemy wydał swój przekład jeszcze raz.

0.2.4. W 1892 opublikowano w № 127 czasopisma *Sitzungsberichte der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaft* artykuł Müllera o *Ardā Wirāz-nāmag* i *MJF*.

0.2.5. W 1958 opublikowano przekład na język ormiański przygotowany przez Abrahamjana.

0.2.6. W 1992 opublikowano w № 19 czasopisma *Altorientalistische Forschungen* przekład na język niemiecki przygotowany przez Weinreicha. W 1994 opublikowano w № 21 w/w czasopisma suplement w postaci słownika.

0.2.7. W 1996 opublikowano w № 2 czasopisma *Petersburgskoje Wostokowiedienie* przekład na język rosyjski przygotowany przez Ambracumiana.

0.2.8. W 2006 opublikowano w № 22 czasopisma *Aula Orientalis* przekład na język hiszpański przygotowany przez Canterę i Andrésa Toledo.

0.2.9. Do tej pory ukazały się cztery przekłady *MJF* na język nowoperski – trzy w Iranie, jeden w Niemczech.

0.2.9.1. W 1324[1945–6] i 1331[1952–3] opublikowano w odcinkach w czasopiśmie *Mād*, a następnie *Mehr*, przekład przygotowany przez Mokriego Kejwānpura.

0.2.9.2. W 1365[1986–7] opublikowano przekład przygotowany przez Dża'farięgo.

0.2.9.3. W 1367[1988–9] opublikowano przekład przygotowany przez Qejbiego. W przeciwieństwie do pozostałych został on wydrukowany poza Iranem.

0.2.9.4. W 1390[2011–2] opublikowano w № 3(10) czasopisma *Faslnāme-je elmi-je pażuheszi – Andiszehā-je adabi* przekład przygotowany przez Szodżā'i oraz Tabrizi-Szahruj.

0.2.10. W 1989 ukazało się opracowanie Aszaha poświęcone filozoficznym pytaniom i odpowiedziom w *MJF*.

0.2.11. W 2006 ukazały się w *Małej antologii literatury perskiej* fragmenty autorskiego przekładu na język polski.

0.3. Prezentowana książka składa się z wprowadzenia historyczno-literackiego w problematykę *MJF* (rozdziały №: 1.–8.), wprowadzenia teoretyczno-literackiego do problematyki zagadki (rozdział № 8.), komentarzy filologiczno-kulturoznawczych do zagadek (rozdziały №: I.–XXXVI.), przekładu na język polski, tekstu średnioperskiego w transkrypcji spolszczonej oraz słownika średniopersko-polskiego⁴. Przygotowując przekład, starałem się nadać mu przede wszystkim formę literacką, jak najbliższą polskim wymaganiom stylistycznym. Odsunąłem zatem na bok kwestie (nie)wiernego podążania za estetyką średnioperskiego pierwowzoru, a w komentarzu filologiczno-kulturoznawczym kwestie translatorskie przedstawiono w minimalnym stopniu. Warto zaznaczyć, że oba teksty, oryginał i przekład, dzieli nie tylko dystans czasowy (IX/XI w. *vs.* XXI w.), geograficzny (Iran *vs.* Polska) i kulturowo-religijny

4 Niektóre z problemów dyskutowanych w książce prezentowałem w ramach wystąpień konferencyjnych: 1° *Middle Persian Mādīgān-ī Yōšt-ī Fr(i)yān as a magical text?* w ramach: International Interdisciplinary Conference. Magical Texts in Ancient Civilizations (Kraków, 27–28.06.2013); 2° *Zoroastrian Version of rite de passage Presented in Middle Persian Mādīgān-ī Yōšt-ī Fr(i)yān* w ramach: Association for the Study of Persianate Societies. Sixth Biennial Convention (Sarajewo, 02–06.09.2013); 3° *Middle Persian Yōšt-ī Fr(i)yān as a Propp's folktale* w ramach: Societas Iranologica Europaea. The Eighth European Conference of Iranian Studies (St Petersburg, 15–19.09.2015); 4° *A Man and Two Oxen. An Odd Riddle Presented in the Mādīgān-ī Yōšt-ī Fr(i)yān* w ramach: Societas Iranologica Europaea. The Ninth European Conference of Iranian Studies (Berlin, 09–13.09.2019).

(krąg irańsko-zaratusztriański *vs.* krąg chrześcijańsko-polski), lecz także kanał transmisyjny (przekaz oryginalnie oralny / wtórnie (typo)graficzny *vs.* przekaz oryginalnie (typo)graficzny) – o ile tekst wyjściowy (oryginał), nim został spisany, krążył przez dłuższy czas w przekazie ustnym, o tyle tekst docelowy (przekład) powstawał od początku jako tekst pisany.

Tabela № 1

	Oryginał	Przekład
Datowanie	IX/XI w. n.e.	XXI w.
Lokalizacja	Iran	Polska
Krąg kulturowo-religijny	irańsko-zaratusztriański	chrześcijańsko-polski
Środek transmisji	ustny → pisemny	pisemny

Zagadnieniem, które wykracza poza ramy prezentowanej tu monografii, pozostaje dobór strategii translatorskich przy pracy nad przekładem *MJF*. Dotyczy to zarówno Jakobsonowskiego tłumaczenia intra- (średnioperski → nowoperski), jak i interlingwalnego (średnioperski → angielski/francuski/gudżarati/hiszpański/niemiecki/ormiański/polski/rosyjski)⁵. Dość wspomnieć, że poszczególne strategie winny uwzględniać nie tylko kwestie *stricte* językowe, lecz obejmować także pozajęzykowe aspekty samego tekstu i *skopos*, tj. cel, jakiemu ma służyć tekst docelowy (przekład)⁶.

o.4. W pracy stosuję spolszczoną (z zachowaniem długości samogłosek) transkrypcję terminów zaczerpniętych z języków: awestyjskiego, staro-, średnio- i nowoperskiego, arabskiego i innych języków nieposługujących się alfabetem łacińskim. Ponieważ *MJF* należy do piśmiennictwa średnioperskiego, za podstawowe uznaję średnioperskie wersje terminów zaratusztriańskich, np.: ‘Ormazd’ zamiast ‘Ahura Mazdā’, ‘Aryman’ za-

5 Szerzej na temat przekładu intra- i interlingwalnego zob. Jakobson [1989: 372nn].

6 Kłagisz [2008; 2009]. Zob. też: Kłagisz [2011].

miał 'Angra Mainju', 'Amahraspand(y)' zamiast 'Amasza Spanta, Amesza Spenta', 'jaza' zamiast 'jazata' itd. Imiona oraz terminy nowoperskie podaję w ich współczesnej postaci, stąd np.: 'Ferdousi' zamiast 'Firdausi', 'Szāh-nāme' zamiast 'Szāh-nāma'. Imiona oraz terminy arabskie przytaczam w ich nowoperskiej wersji, stąd np.: 'an-Nadim' zamiast 'an-Nadīm'.

* * *

W tym miejscu chciałbym serdecznie podziękować tym wszystkim, bez pomocy których ta nieduża książka nigdy by nie powstała – profesor Kin-dze Paraskiewicz, która podsunęła mi w ramach kursu *Historia literatury perskiej* tekst *MJF*, zachęcając do jego lektury; profesor Annie Krasnowolskiej za jej literaturo- i kulturoznawcze inspiracje oraz sugestie; Matthiasowi Weinreichowi za dyskusje o losach bohaterów i liczne polemiki; Michałowi Adamiakowi za lektury; wreszcie Zuzannie Błajet za wszystkie pamiirskie tropy.

* * *

Skróty zastosowane w pracy: **aw.** = awestyjski / **chot.** = chotański / **goc.** = gocki / **gr.** = grecki / **ie.** = indoeuropejski / **ir.** = irański / **niem.** = niemiecki / **nwp.** = nowoperski / **os.** = osetyjski / **pl.** = polski / **ps.** = paszto / **scs.** = staro-cerkiewno-słowiański / **skr.** = sanskryt / **sr.** = serbski / **stin.** = staroindyjski / **stp.** = staroperski / **szug.** = szugni / **śrp.** = średnioperski / **wed.** = wedyjski

Skróty tytułów zastosowane w przypisach: **AZ** = *Ajādgār-ī Zarērān* / **A** = *Aogemadaecā* / **AWn** = *Ardā Wīrāz-nāmag* / **Bp** = *Brihadāranjakopanisad* / **Bd** = *Bundahiszn* / **ChKR** = *Chusraw-ī Kawādān ud rēdag-ē* / **CAP** = *Czīdag andarz-ī pōrjōtkēsān* / **Ćp** = *Āhādogjopanisad* / **DD** = *Dādestān-ī dēnīg* / **Dk** = *Dēnkard* / **Dz** = *Dzieje* / **HN** = *Hādōcht nask* / **Il** = *Iliada* / **Jn** = *Jasna* / **Jt** = *Jaszt* / **KAP** = *Kār-nāmag-ī Ardachszīr-ī Pābagān* / **KKK** = *Katechizm Kościoła Katolickiego* / **M** = *Mahābhārata* / **MCh** = *Mēnōg-ī chrad* / **PR** = *Pa-hlawi Riwājat* / **Pe** = *Persowie* / **Qn** = *Qābus-nāme* / **RGL** = *Rerum gestarum libri* / **SD** = *Sad Dar* / **SnS** = *Szājest nē-szājest* / **SzGW** = *Szkand-Gumānīk Wizār* / **Wd** = *Wendīdād* / **WCz** = *Wizāriszn-ī czatrang* / **WZ** = *Wizīdagihā-ī Zādspram* / **ZĀ** = *Zand Ākasih* / **ZBJ** = *Zand-Bahman Jasna*

SUMMARY:

A Study of the Middle Persian Text *Mādigān-i Yōšt-i Fr(i)yān*: *A Story of a Youth from the Family of Fr(i)yān*

The present book is a result of the author's research on *Mādigān-i Yōšt-i Fr(i)yān* (MYF), which belongs to the most interesting texts of the Middle Persian religious writings. The core of the book is a fairly elaborated description of a riddle contest between a righteous youth Yōišti Fr(i)yān and a demonic necromancer Axt. The story recounted in MYF is based on an episode we briefly encounter in an Avestan hymn *Yast* 5 where man Axtya is going to apply the test to a certain Yōišti. While the hymn mentions 99 riddles, however, MYF puts the number of 33. As the text tells us Yōišti Fr(i)yān finally wins over Axt using his opponent's weapon: riddle. The message of the narrative can be viewed on several levels, most importantly as a macrocosmic struggle of good and evil brought down to a microcosmic scale. Not surprisingly good eventually triumphs over evil since MYF—as any well-tailored folk tale—subscribes to a Zarathustrian and actually universalistic paradigm of the battle between light and darkness.

The book falls into six sections: 1. A literary historic introduction to MYF; 2. Theoretical discussion of a riddle with a particular focus on the Iranian context; 3. Philosophical and religious commentaries to each of the 36 riddles (33 given to Yōišti Fr(i)yān and 3 to Axt); 4. A Polish translation of MYF with an elaboration of the Middle Persian original and a glossary; 5. References; and 6. The index of names and terms.

The Foreword contains i.a. alternative ways of translating the title as well as information about the existing scholarly works on and translations of MYF published in Iran, India, and the West.

The literary historic introduction discusses the place of MYF in the context of the history of Zarathustrian literature. Potential literary and mythological origins are suggested and the riddle duel is presented in the framework of the ritual of passage dynamics as analyzed by van Gennep or Turner. The discussion is enriched with the model of fable structure by Propp. All this renders it possible

to elucidate a wider mythological context of the analyzed work by relating it to the cosmogenic argument of Ormazd with Ahriman and the theme of the battle of culture heroes with monster antiheroes. Moreover oral traits of MYF are considered in view of the Ong's theory supplemented with the data about the relationship of spoken and written cultural transmission in the context of the Islamization of Iran. Finally the onomastics of the MYF characters and the toponym of the setting (Sahr-i frašn-wizārān) are examined.

The discussion of the nature of the riddle is based on the semiotics of Peirce, the hermeneutics of Gadamer, and the cognitive theory of metaphor by Lakoff and Johnson.

The philosophical and religious commentary comprises a detailed analysis of the 36 riddles present in the MYF. A categorizing description of each of them refers to prominent elements of the Zarathustrian theology while at the same time reaching to a wider Indo-European background when needed. The information presented in this section of the book and the choice of bibliographical references are determined by the subject-matter of the riddles, which involves a whole range of problems such as Zarathustrian cosmology, anthropology, eschatology, and soteriology coupled with the relevant symbolism. The discussion of each riddle is accompanied by its thorough linguistic consideration with an analysis of lexemes it contains.

A philological translation of the MYF into Polish is supplemented with a transcript of the Middle Persian original and a glossary. This section of the book is intended as a teaching material to be potentially used in academic courses of Middle Persian.

References are made to 574 books and articles, 33 source texts and 16 Internet sources. The Index comprises 621 persons, 93 basic Zarathustrian terms as well as 73 books/stories mentioned in the text.

The book is structured formally with the use of nested numerical notation to facilitate reading and enable a quick search of themes that appear in individual riddles as well as in successive sections of the book.

[English trans.: Dariusz Rossowski]

Mādīgān-ī Jōszt-ī Fr(i)jān należy do ciekawszych zabytków literatury zaratusztriańskiej komponowanej między III a XI/XII w. w języku średnioperskim. Jest to szczegółowa relacja z potyczki między pobożnym młodzieńcem imieniem Jōszt-ī Fr(i)jān a bezbożnym czarnoksiężnikiem imieniem Acht, w której, w przeciwieństwie do potyczek innych mitycznych irańskich (anty)herosów opisanych w *Aweście* czy w *Szāh-nāme*, jedyną bronią obu rywali pozostają zagadki. Prezentowane czytelnikom opracowanie składa się z wprowadzenia historyczno-literackiego w problematykę tego średnioperskiego dzieła (rozdziały № 1.–8.), wprowadzenia teoretyczno-literackiego w problematykę zagadki (rozdział № 8.), komentarzy filologiczno-kulturoznawczych do poszczególnych zagadek (rozdziały № I.–XXXVI.), przekładu na język polski, tekstu średnioperskiego w transkrypcji spolszczonej oraz słownika średniopersko-polskiego.

<https://akademicka.pl>

ISBN 978-83-8138-092-8

9 788381 380928